

Jugoslovanski odnosi do Vzhoda so doživeli preobrat, ki je izzval v svetu precejšnje začudenje, saj je potreboval dvajset let za svojo realizacijo. Nadaljnji razvoj tega preokreta je brez dvoma odvisen od številnih prikritih in očitnih činiteljev, vendar ga lahko determinira sama ljudska tvornost v naši nevtalnostni politiki. Da je taka tvornost izredno potrebna, dokazujejo pomisleki, ki niso ostali samo pasivni in ki imajo tudi svojo točno opredeljeno socialno podlago.

Jugoslavija in slovenski narod doživljata svoje kritične momente. Kako jih bomo preživel, je odvisno samo od nadaljnjega razvoja v našem preobratu.

Kritika

OB ISAČENKOVEM „SLOVENSKEM VERZU“

Anton Vratuša

V času, ko imajo — med Slovani predvsem Čehi in Rusi — že obširno formalistično literaturo, se je pojavila pri nas šele prva knjižica te vrste, Isačenkov „Slovenski verz“.

Za naše slovenske razmere je zanimivo, da nam je dal tako knjigo Neslovenec in zaoral šele v naših dneh tam, kjer bi mogla in morala slovenska poetika že vsaj ob Zupančičevem klicu v l. 1917., ob klicu po novem, sodobnem in svobodnejšem gledanju na pesem in predvsem na njen ritem. Kakor je značilno, da je moral nastopiti tudi pesnik, da razčisti pojme o ritmu, ravno tako je pomembno in pomisleka vredno, da omenjena knjižica še niti po enem letu ni bila deležna pri nas stvarnejše ocene in da je bila v splošnem — če izvzamemo običajno časopisno lepobesedje — prav za prav hladno sprejeta.

Razlogov za tak pojav ni težko najti. Deloma so že v knjižici sami, deloma pa v ozračju in okolju, v katerem in za katero je delo nastalo. Predvsem je treba imeti v vidu, da je metoda obravnavanja za slovensko poetiko nova. To je metoda natančnosti, seštevanja, primerjanja, analiziranja — če hočete, računanja. — Številke so bistvenega značaja pri ugotovitvah; iz njih in po njih se postavljajo relacije; iz njih in po njih se sklepa na celoto, na zgradbo. S tem načinom obravnavanja je dosežena možnost točnosti pri delu in dokumentacije sklepov. To se pravi: ni več onih povprečnih, splošnih besed o lepoti jezika, o zvočnosti, o barvitosti, o muzikalnosti. Formalist razkosa celoto do najmanjših potankosti iz najrazličnejših vidikov, da more nato in šele na podlagi teh in takih potankosti sklepati tudi na celoto in jo osvetliti z vseh mogočih strani. Mislim, da bo prav to računarstvo pri formalistični metodi nemalo vzrok za sprejem Isačenkovega poskusa pri nas. Površen bralec, ki računске, čisto težaške opravke prezira, se — naravno — vpraša ob koncu Isačenkove knjige, čemu prav za prav toliko številke? Ali ni vse to le samo sebi namen? Ali povedo vse te številke in vsi ti diagrami vsaj toliko, da je poplačan trud?

Reči je, da je napačno, omalovaževati formalistično metodo zavoljo številke in računarstva, kajti edino na ta način je dana možnost za res točne rezultate, na katerih se morejo graditi potem pravilne sodbe. Bistva in načela formalističnosti zato ni podcenjevati. Drugo pa je seveda, kako se potem tako dobljeni številčni rezultati znajo uporabiti. Ali je ostal raziskovalec le računar, ali pa je računar le pripravljalec pot in gradivo za estetika. — Z drugimi besedami: Številke so mrtve, sheme tudi, enako diagrami; treba jim je dati življenja. Treba je to, kar izražajo številke in kar molče ponažarjajo diagrami, spraviti v sklad; vzeti iz vsega tisto in tako, da bo iz prej razkosane in analizirane umetnine vstala pred čitateljem ne samo jasnejša podoba umetnine, ampak

da mu ta analiza odgovori tudi na vprašanje, zakaj je ta in ta umetnina zgrajena prav v taki in ne v drugačni obliki; zakaj zopet druga drugače; kdaj se pojavi v umetnini ta ali druga komponenta; kdaj je jačja, kdaj manj izrazita in zakaj; ali ostane enkrat opazna komponenta v nadaljnjem razvoju nespremenjena, ali pa se zlije z drugo, oziroma absorbira drugo in se sama ojači; kje je nujnost in kje vzroki za take pojave. To se pravi, številke dajejo formalistu le trdno oporo za raziskovanje, niso pa in ne smejo biti same sebi namen. Ali zopet drugače: so le zunanji izraz in odraz za opazovanje in preiskovanje vseh možnih faktorjev za nastoj umetnine in za njeno obliko, tako dobe kakor okolja in predvsem — umetnika samega.

Ker je v Isačenkovi knjigi natančneje raziskana le ritmika slovenskega — prav za prav Prešernovega verza — in ker se mora ozirati raziskovalec ritma tudi na najraznovrstnejša lingvistična dejstva, na strukturo jezika in besednega zaklada, ni nič čudno, če se kdo ni preveč navdušil za prvo knjigo te vrste pri nas.

Seveda tako trenutno razpoloženje oziroma nerazpoloženje ni odločilno za sodbo o vrednosti in pomenu celotne knjižice. Da ne bomo zahtevali preveč od nje, je najprej potrebno, da nam je znan namen knjižice. In ta je, kakor pravi avtor sam, izražen v želji, prodreti „v notranjo zakonitost slovenskega pesništva“ in pa razložiti nekatera vprašanja, ki so se nakopičila ob delu s „primerjavo ob drugih slovanskih in neslovanskih sistemih verzifikacije“. Z drugimi besedami: Knjižica hoče biti, pa če je še tako drobna, tudi kos primerjalnih formalističnih napotkov ali bolje in morda pravilneje: tudi združek formalističnih izsledkov iz drugih slovanskih in neslovanskih verzifikacijskih sistemov, kar do neke mere tudi je. Če k tej osnovni črti dodamo še, da je upoštevan v knjižici tudi zgodovinski razvoj posameznih vprašanj in različno gledanje posameznih dob in narodov za nekatera vprašanja, smo v glavnem orisali ogrodje knjige, ki je izpolnjeno z nekaterimi svojstvi slovenskega — pa zopet predvsem Prešernovega verza.

Ker je knjiga pri nas novost glede na metodo, po kateri obravnava metrična vprašanja, se bomo najprej seznanili z vsebino, nato pa dodali nekaj pripomb glede na sestavo knjige in glede na slovenski verz, katerega opis in razlaga in razčlemba hoče to Isačenkovo delo biti.

Poglavje „Bistvo in zgodovina verza“ daje pisatelju priliko, da se dotakne nekaterih splošnih zgodovinskih vprašanj ter oznake posameznih dob in narodov ter njih stališča do verzifikacije. Vendar pa se pisatelj ne zadovoljuje samo z ugotovitvami. Najti hoče posameznim novostim tudi vzroka, poti in pravcev za razširjenje in ugotavlja že tu, da je bila slovenska verzifikacija predvsem pod nemškimi vplivom. Trditev, ki jo bo kasneje ob Prešernu še jasneje formuliral. To poglavje je predvsem informativnega značaja — kakor pretežni del knjige. Sestavljeno je iz drobcev raznih takih in podobnih razprav v drugih jezikih, je pa vendar pomembno, ker nudi v glavnem dober pregled in v neki meri tudi razvojno pot predvsem slovenskega verza.

Tudi v naslednjem poglavju o „Metru kot osnovi ritma“ je govora o drugod že znanih dognanjih formalističnih spisov. Zanimiv pa je tukaj način, kako jih je Isačenko apliciral na slovenski verz. S primeri iz slovenske verzifikacije in iz časopisnega jezika je avtor posrečeno in dovolj tehtno zavrnil prejšnje pojmovanje o verzu in postavil proti prejšnji splošni stopičnosti in proti mehaničnemu, nepravilnemu primerjanju stopice verza s taktom v godbi za izhodišče ritmično edinico, za najmanjšo enoto pa šele verz in sicer verz v sestavu drugih verzov, ker se dobi šele v pesmi vtis ponavljanja posameznih verzov.

(Konec sledi.)

SILVA TRDINA: V PROVINCII. Drama v treh dejanjih. Izdala Zložba iger. V Ljubljani 1940.

Silva Trdina, ki je prevedla Wolkerjeve Pravljice, priredila Izbrane spise Josipa Murna — Aleksandrova in Gogoljevega Revizorja v Prijateljevem prevodu, se je predstavila v naši literaturi kot pisateljica svoje prve drame „V provinci“.

Zgodba se razvija na mešani gimnaziji in je časovno krepko strnjena. Vse dejanje poteka od ure, ko se na šoli ustrelil osmošolec Rudež (prvo dejanje) in v naslednjih dveh popoldnevih (drugo in tretje dejanje) pred pogrebom. Ob vprašanju: kdo je kriv tega samomora, se nam razkrije podoba na tej gimnaziji, ki se deli v slabe, brezvestne in dobre, vestne profesorje in profesorice. Na čelu jim je najslabši in najbrezvestnejši, ravnatelj Šimen Brajda, ki se mu hoče ljubimkanja z mlado, lepo, učeno profesorico Milo Majdič. Ravnateljevo ljubosumje na profesorico in razumnega osmošolca Slavka Severja, ki se mu zdi nevaren tekmeč, poganja dejanje do učinkovitega konca: ravnatelj, ki je hotel (premalo utemeljeno, kako) zvaliti krivdo za Rudežev samomor na Severja (str. 74), prestaviti lepo profesorico v še hujšo provinco, je odstavljen. Osmošolec Sever bo govoril na prijateljevem grobu in profesorica Mila bo nadaljevala s svojim delom.

Igra je pisana živahno, ni razvlečena in daje kljub realističnemu stilu nekoliko karikiran izraz življenja iz profesorske zbornice. Glavno vprašanje: kdo je kriv Rudeževe smrti, ki naj bi bilo gibalno dejanja in v čigar odgovoru naj bi bila etično literarna teža ter hkrati pomembnost dela, pa postane kmalu ohlapno ob novih dogodkih. S tveganim ravnateljevim poizkusom, da bi zvrnil vso krivdo na Severja, se resnost problematike razblini v zakulisno borbo, kdo bo imel večji uspeh pri višji šolski oblasti: zlobni ravnatelj ali poštenu, idealni profesor Dolinar. Bralec sicer jasno spozna krivca v igri, vendar pa je njegova uradna degradacija na tehtnici usodne pravičnosti, za katero gledalec teži, le skromen gram proti kilogramu človeške krivde na drugi strani tehtnice. Dramatičen nastanek problema, nakazan v širino in globino, se izmaliči v komedijsko efektivni konec in to prav za prav jemlje delu pravico do naziva „drama“ ter bi ga mogli imenovati le igro, v čemer nas potrjuje tudi šibka formalna gradnja dela.

Igra ostane le blede karikiran dokument eventualnih razmer na neki slovenski gimnaziji, ki spominja po tipih na češka filma — „Šola, temelj življenja“ in „Pred maturo“, po glavnem prožilcu dejanja pa na Kranjčevega „Direktorja Čampo“.

Delo samo pa izzveni kot osebna izpoved pisateljice n. pr. o odnosih moža do žene-intelktualke (str. 14: Kakšni so moški: Nikoli ne morete videti delavke v nas!... Če vam ugaja dekle, vam ugaja delo. str. 15: ... on — ženske kot znanstvenice sploh ne priznava, str. 37: V teoriji znate biti vsi zelo napredni. Tam je enakopravnost lahko priznati. V resnici pa hočete biti še vedno sami neomajni gospodarji. (Podčrtala pisateljica), 38: Ženska bi morala v življenju neprestano poljubljati.) Čeprav se verjetno ti stavki nanašajo na resnične izkušnje, vendar jih v resni literaturi ne gre tako posploševati in so neprepričevalni ter naivni. Majdičeva tudi verjame v „novega“ človeka, (str. 39: Nov Človek je.) Tako naziva profesorja Dolinarja, ki je v igri označen kot priden, razumen, delaven profesor, ki pa je življenjsko neprepričevalno postavljen, ker bi s tako mentaliteto „novega“ človeka: idealno pogumen in odkritosrčen, res ne mogel obstati kot podložnik zlobnega ravnatelja. Ta „novi“ človek ima hkratu še zveze in samo zato uspe v boju, ki se prenese v tem hipu še na področje politične pripadnosti. To pa mu bržkone ne daje pravice do pridevnika „novi“ človek, ki ga je v našo literaturo zaneslo k nam presajeno Križarsko gibanje pred leti. — Junakinja goji simpatije do čistega človeka osmošolca Severja, o katerem trdi: „Bil je prvi moški, ki je resnično cenil moje delo“, str. 41, česar ji res ne moremo verjeti. Ljubezenskemu nagnjenju med njima pa najde takle izhod, ko govori Severju na str. 63: Če vam je dobro ob misli name, spomnite se me kdaj. Ohraniva, Slavko, kar je bilo lepega v naju, saj nama tega ne

more nihče vzeti.“ — Ko izve Majdičeva, da ni dobila štipendije, izjavlja malce naivno: ... str. 70: „... zopet se me je z vso silo polastil nekdanji pisateljski nagon. Pisala bom in se maščevala za vsa leta nazaj.“ In res čutiš ob branju, da je delo neke vrste literarno maščevanje, ki pa nosi poudarek na maščevanju in ne na literarnosti. Ko prebereš dramo, nisi niti prepričan ne zavzet, ne ganjen, ne navdušen, niti enkrat se nisi nasmehnil in niti enkrat ni toplo ali vsaj do dna grenko zavelo iz knjige. — Pisateljica stavi — kljub nezadovoljstvu s tem, kakor je in kakršen je človek — kaj skromne zahteve bodočnosti, ko optimistično priznava današnji šolski sistem, zadovoljna je z delom v šoli: „dokler čutimo, da smo ohranili enega samega (učenca), naše delo ni bilo vrženo tjavdan,“ str. 42.

Delu je za uvod napisal pohvalno in manj objektivno spremno pismo gledališki kritik prof. France Vodnik.

Vkljub vsemu pa ima drama „V provinci“ isto pravico do vprizoritve v naši drami, kot ga je imel ‚Direktor Čampa‘ ali pa spretno pisane ogrske komedije (Matura, Neopravičena ura). Režiser, ki bi se z ljubeznijo in smislom lotil dela, bi žel z igro zadovoljiv uspeh in obilen obisk, ne le študentov, ki bi hodili gledat uspešno vzgojno lekcijo slabim profesorjem in sebičnim ravnateljem, ampak tudi naše ostale dramske publike, ki so ji po dosedanjih blagajniških izkušnjah vseh del, ki jih spominjajo na šolska leta.

K. V.

VIRI ZA ZGODOVINO SLOVENCEV. SREDNJEVEŠKI URBARJI ZA SLOVENIJO. ZVEZEK PRVI. URBARJI SALZBURŠKE NADŠKOFIJE. Objavil Milko Kos. 1939. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Slovenci smo imeli doslej le eno večjo publikacijo virov svoje zgodovine, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, ki ga je zasnoval in izdajal pokojni dr. Franc Kos od l. 1902. dalje; peti zvezek tega osnovnega dela, ki ga je uredil že njegov sin dr. Milko Kos, obsega dobo od 1200 do 1246 in je izšel l. 1928. Osnovna misel gradiva je bila, da zbere pisane vire za slovensko zgodovino v celoti. To načelo je pa seveda izvedljivo le za starejša razdobja, ko je pisanih virov še malo; že v poznem srednjem veku je njihov obseg včasih za eno desetletje večji kakor v prejšnjih dobah za celo stoletje in zato bo zaradi moči in sredstev, ki so na razpolago, izdajanje Gradiva po prvotnem načrtu mogoče pač le še za dobo nekaj desetletij po l. 1246. Za vsa naslednja stoletja imamo pa doslej le izdajo posameznih listin, pisem itd. in niti ene večje publikacije virov. Viri za zgodovino Slovencev, ki jih je začela izdajati naša Akademija znanosti in umetnosti, hočejo izpolniti to vrzel; s tem bo omogočeno sistematično izdajanje važnejših virov naše kasnejše zgodovine v skrbnem izboru in v smislu vseh zahtev znansvene kritike.

Zelo srečna je bila misel začeti novo serijo s publiciranjem srednjeveških urbarjev, glavnih virov za našo starejšo agrarno zgodovino, in posebej s salzburškimi urbarji, ki so že doslej v rokopisni obliki služili kot opora za razne teorije o naši stari družbi, posebno o pravem bistvu starih slovenskih županov! Izdajatelj podaja najprej v predgovoru seznam vseh srednjeveških urbarjev za slovensko ozemlje, nato govori v uvodu o vseh važnih vprašanjih, ki so v zvezi z izdanimi teksti (o rokopisih in o postanku urbarjev, o obsegu gospodarstva in njegovi upravi, o prebivalstvu, njegovi stanovski in nacionalni pripadnosti, o dajatvah, tlaki in produkciji), končno pa izdaja tekste same, ki so opremljeni s krajevnim, osebnim in stvarnim imenikom in dvema kartama v prilogah. Teksti bodo pač služili le strokovnjakom, a obširna izvajanja v uvodu bodo mogli uporabljati vsi, ki se zanimajo za našo agrarno zgodovino. Treba je samo želeti, da bi se izdajanje urbarjev čimprej nadaljevalo in da bi se jim kmalu pridružile še serije izdaj drugih izbranih važnejših naših zgodovinskih virov.

Fran Zwitter.